

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXA
Școala Doctorală „Isidor Todoran”

**ASPECTE ALE CORPORALITĂȚII ÎN SOCIETATEA
CONTEMPORANĂ.
O EVALUARE ORTODOXĂ**

Teză de doctorat

Rezumat

Coordonator științific:

Pr. Prof. univ. dr. ȘTEFAN ILOAIE

Doctorand:

NOJE GABRIEL-ALEXANDRU

Cluj-Napoca
2021

CUPRINS

INTRODUCERE	Error! Bookmark not defined.
I. Motivația alegerii temei de cercetare.....	Error! Bookmark not defined.
II. Necesitatea, scopul și limitele lucrării.....	Error! Bookmark not defined.
III. Stadiul cercetării și bibliografia	Error! Bookmark not defined.
IV. Metodologia de cercetare și structura lucrării	Error! Bookmark not defined.
PARTEA I	Error! Bookmark not defined.
TRUPUL ÎN VIZIUNEA POSTMODERNITĂȚII.....	Error! Bookmark not defined.
1. PRELIMINARI: VIZIUNI FILOSOFICE CLASICE ASUPRA TRUPULUI ...	Error! Bookmark not defined.
1.1. Trupul în concepția filosofică a lui Platon	Error! Bookmark not defined.
1.2. Viziunea carteziană despre trup și impactului ei la nivel cultural	Error! Bookmark not defined.
1.3. Scurte considerații despre trup în gândirea lui F. Nietzsche	Error! Bookmark not defined.
1.4. Concluzii.....	Error! Bookmark not defined.
2. REDESCOPERIREA INTERESULUI FAȚĂ DE TRUP ÎN CONTEMPORANEITATE	Error! Bookmark not defined.
2.1. „Trup” sau „corp”? Precizări conceptuale.....	Error! Bookmark not defined.
2.2. Premise ale „redescoperirii” trupului în postmodernitate	Error! Bookmark not defined.
2.2.1. Răsturnarea dualismului suflet-trup.....	Error! Bookmark not defined.
2.2.2. Trupul ca proiect și căutarea identității.....	Error! Bookmark not defined.
2.2.3. O viziune secularizată a trupului	Error! Bookmark not defined.

2.2.4. Progresele biotehnologice și reconsiderarea statutului trupului uman ... **Error! Bookmark not defined.**

2.2.5. Feminismul și trupul **Error! Bookmark not defined.**

2.3. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

3. TRUPUL ÎN SOCIETATEA DE CONSUM ȘI ÎN POSTMODERNITATE**Error! Bookmark not defined.**

3.1. Trupul în societatea de consum **Error! Bookmark not defined.**

3.1.1. Scurte considerații asupra societății de consum**Error! Bookmark not defined.**

3.1.2. Trupul ca obiect al consumului și al mântuirii**Error! Bookmark not defined.**

3.1.3. Metamorfozele trupului în societatea consumeristă**Error! Bookmark not defined.**

3.1.4. Trupul și imaginea lui în societatea de consum**Error! Bookmark not defined.**

3.2. Trupul în postmodernitate – un proiect în construcție**Error! Bookmark not defined.**

3.3. Individualism, narcisism, hedonism..... **Error! Bookmark not defined.**

3.3.1. Narcisismul și trupul la Christopher Lasch.... **Error! Bookmark not defined.**

3.3.2. Noua ordine morală, narcisismul și trupul la Gilles Lipovestky **Error! Bookmark not defined.**

3.4. Trupuri performante: competitivitate, narcisism și depășire de sine **Error! Bookmark not defined.**

3.5. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

4. REFLECȚII DESPRE TRUP ȘI SEXUALITATE ÎN GÂNDIREA LUI MICHEL FOUCAULT**Error! Bookmark not defined.**

4.1. Trupul în perspectiva foucaultiană. Generalități... **Error! Bookmark not defined.**

4.2. Trupul supravegheat: trupul ca țintă a relațiilor de putere ..**Error! Bookmark not defined.**

4.3. Sexualitatea și trupul **Error! Bookmark not defined.**

4.3.1. Critica ipotezei sexualității reprimite **Error! Bookmark not defined.**

4.3.2. Mărturisirea păcatelor și sexualitatea **Error! Bookmark not defined.**

4.3.3. Biopolitica, sexualitatea și trupul **Error! Bookmark not defined.**

4.4. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

5. TRUPUL ÎN VIZIUNEA MEDICALĂ ȘI ÎN DEZBATERILE BIOETICEError! Bookmark not defined.

5.1. Trupul disecat: „inventarea corpului” și reprezentarea lui în știința medicală**Error! Bookmark not defined.**

5.2. Între sacralizare și manipulare: trupul în dezbaterile bioetice**Error! Bookmark not defined.**

5.3. Avortul, maternitatea surogat, transplantul de organe, încrâncenarea terapeutică și alte câteva provocări bioetice ale vieții în trup..... **Error! Bookmark not defined.**

5.4. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

6. UZITĂRI ALE TRUPULUI ÎN SOCIETATEA POSTMODERNĂ Error! Bookmark not defined.

6.1. Revoluția sexuală globală contemporană, liberalizarea moravurilor sexuale și trupul..... **Error! Bookmark not defined.**

6.2. Fenomenul nudității publice în societatea contemporană**Error! Bookmark not defined.**

6.3. Trupul inscripționat: de la marcaj corporal la semn de identitate**Error! Bookmark not defined.**

6.4. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

7. REPREZENTĂRI SOCIALE NEGATIVE ALE CORPORALITĂȚII ÎN CONTEMPORANEITATEError! Bookmark not defined.

7.1. Trupuri stigmatizate **Error! Bookmark not defined.**

7.2. Trupul învins..... **Error! Bookmark not defined.**

7.3. Trupul indezirabil..... **Error! Bookmark not defined.**

7.4. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

8. „SFÂRȘITUL” CORPULUI...?Error! Bookmark not defined.

8.1. Cyborgizarea omului sau depășirea corpului biologic**Error! Bookmark not defined.**

8.2. Corpul în viziunea curentului transumanist..... **Error! Bookmark not defined.**

8.3. Ipostaze ale trupului în mediul virtual..... **Error! Bookmark not defined.**

8.4. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

PARTEA A II-AError! Bookmark not defined.

ELEMENTE PENTRU O TEOLOGIE A TRUPULUI ÎN TRADIȚIA ȘI SPIRITUALITATEA RĂSĂRITEANĂError! Bookmark not defined.

1. TRUPUL UMAN ÎN PROIECTUL ANTROPOLOGIC ORIGINAR ȘI ÎN CADRELE LUMII CĂZUTE.....Error! Bookmark not defined.

1.1. Omul – „după chipul” lui Dumnezeu: suflet și trup. O antropologie holistă **Error! Bookmark not defined.**

1.2. Condiția trupească a omului, suport al vieții sale morale și spirituale..... **Error! Bookmark not defined.**

1.3. Inima – centrul unificator al omului..... **Error! Bookmark not defined.**

1.3.1. Semnificațiile inimii în paginile Sfintei Scripturi**Error! Bookmark not defined.**

1.3.2. Inima în antropologia și spiritualitatea răsăriteană.....**Error! Bookmark not defined.**

1.4. „Hainele de piele”, contextul istoric postparadisiac și trupul căzut..... **Error! Bookmark not defined.**

1.5. Trupul și afectele..... **Error! Bookmark not defined.**

1.6. Bolile trupești și moartea ca despărțire de trup **Error! Bookmark not defined.**

1.7. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

2. ÎNTRUPAREA LOGOSULUI DIVIN – FUNDAMENTUL RESTAURĂRII FIRII OMENEȘTI ȘI PREMISA ÎNDUMNEZEIRII TRUPULUI OMENESCError! Bookmark not defined.

2.1. Întruparea Fiului lui Dumnezeu și asumarea condiției umane integrale **Error! Bookmark not defined.**

2.2. Rolul trupului omenesc în lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos **Error! Bookmark not defined.**

2.2.1. Rolul trupului lui Iisus Hristos la Botezul în Iordan.....**Error! Bookmark not defined.**

2.2.2. Rolul trupului Domnului în momentul ispitirilor**Error! Bookmark not defined.**

2.2.4. Rolul trupului Mântuitorului în episodul Patimilor**Error! Bookmark not defined.**

2.2.5. Rolul trupului Domnului Hristos în evenimentul Învierii....**Error! Bookmark not defined.**

2.2.6. Rolul trupului lui Iisus Hristos la Înălțarea la Cer.....**Error! Bookmark not defined.**

2.3. Întrupare și vindecare **Error! Bookmark not defined.**

2.4. Dimensiunea catehetică și morală a întrupării..... **Error! Bookmark not defined.**

2.5. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

3. RESPONSABILITATEA MORALĂ FAȚĂ DE TRUP Error! Bookmark not defined.

3.1. Responsabilitatea pentru trup în fața lui Dumnezeu-Sfânta Treime **Error! Bookmark not defined.**

3.2. Responsabilitatea față de trup ca suport al vieții morale-spirituale **Error! Bookmark not defined.**

3.3. Responsabilitatea față de trupului aproapelui..... **Error! Bookmark not defined.**

3.4. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

4. TRUPUL ÎNDUHOVNICIT PRIN VIAȚA LITURGICĂ ȘI SACRAMENTALĂ A BISERICII ȘI PRIN PRACTICA ASCETICĂ.....Error! Bookmark not defined.

4.1. Trupul în spațiul liturgic și sacramental **Error! Bookmark not defined.**

4.1.1. Sfințirea și înduhovnicirea trupului prin Sfintele Taine **Error! Bookmark not defined.**

4.1.2. Trupul – limbaj doxologic în celebrarea liturgică**Error! Bookmark not defined.**

4.1.3. Înduhovnicirea simțurilor prin cultul Bisericii**Error! Bookmark not defined.**

4.2. Înduhovnicirea trupului prin lucrarea ascetică **Error! Bookmark not defined.**

4.2.1. Sensuri ale ascezei trupești..... **Error! Bookmark not defined.**

4.2.2. Asceza ca lucrare de tămăduire a trupului și de restabilire a ierarhiei dintre suflet și trup **Error! Bookmark not defined.**

4.2.3. Nevoințele trupești – mijloace de creștere spirituală.....**Error! Bookmark not defined.**

4.3. Concluzii..... **Error! Bookmark not defined.**

5. „TRUPUL SLAVEI” ÎN ÎMPĂRĂȚIA CERURILOR Error! Bookmark not defined.

5.1. Trupul pnevmatizat și deificat al zilei învierii..... **Error! Bookmark not defined.**

5.2. Sfintele moaște – prefigurări ale incoruptibilității trupului la înviere **Error! Bookmark not defined.**

5.3. Chipul iconic – frumusețea trupului transfigurat ..	Error! Bookmark not defined.
5.4. Concluzii.....	Error! Bookmark not defined.
CONCLUZII FINALE	Error! Bookmark not defined.
I. Rezultate obținute	Error! Bookmark not defined.
II. Contribuții originale	Error! Bookmark not defined.
III. Noi direcții de cercetare	Error! Bookmark not defined.
BIBLIOGRAFIE.....	Error! Bookmark not defined.

Cuvinte cheie:

trup, corp, corporalitate, dualism platonice, cartezianism, feminism, biotehnologii, trupul performant, hedonism, individualism, trupul învins, trupul indezirabil, sfârșitul corpului, trupul decorporalizat, întrupare, inima ca centru spiritual, hainele de piele, afectele trupului, responsabilitatea față de trup, înduhovnicirea trupului, trupul ca limbaj doxologic, nevoițe trupești, asceză, trupul deificat, chip iconic

Ce reprezintă trupul pentru individul societății contemporane? Cum este acesta privit, gândit sau reprezentat în mentalul comun? Care sunt așteptările pe care omul zilelor noastre le are de la trupul său? Cum a ajuns trupul să fie un subiect de maximă actualitate pentru societatea de azi? În ce fel transformă progresele din domeniul medical și al biotehnologiei raportul pe care omul îl are cu trupul său? Ce impact are mediul virtual asupra modului în care individul societății actuale își percepe trupul și își trăiește propria corporalitate? Cum răspunde teologia ortodoxă unei societăți care glorifică trupul și îl prezintă ca un obiect exclusiv al mântuirii, aici și acum? În ce constă valoarea pe care creștinismul o acordă trupului și cum determină aceasta modul în care persoana se raportează la propria corporalitate? Ce aduce în plus teologia ortodoxă față de viziunea contemporană despre trup? Există un alt destin al trupului decât acela de a-l percepe ca simplu obiect al plăcerii? În ce constă responsabilitatea morală a omului față de trupul său? Sunt câteva dintre întrebările la care această teză încearcă să răspundă, oferind, pe de o parte, o incursiune în discursurile, reprezentările și practicile sociale contemporane ale trupului, iar, pe de altă parte, conturând o teologie a trupului ca alternativă la viziunile actuale despre trup. În final, urmărim să evidențiem că destinul trupului nu este acela de a fi redus la propria materialitate, ci este menit a fi înduhovnicit și penetrat de energiile sufletului copleșit de harul divin.

În ceea ce privește structura compozițională a lucrării, se pot distinge 2 părți mari ale acesteia, însumând în total 13 capitole. Cele două părți sunt precedate de Cuprins și

Introducere și sunt urmate de Concluziile finale aferente prezentei lucrări de doctorat, încheindu-se cu Bibliografia.

Partea I a lucrării se intitulează „Trupul în viziunea postmodernității” și cuprinde un număr de opt capitole, cu subcapitolele și concluziile aferente fiecărui capitol, în care am urmărit în general să oferim o prezentare a ideii de trup în societatea contemporană, axându-ne în principal pe discursurile, imaginarul și practicile sociale care întemeiază această idee sau concepție și determină noi atitudini ale oamenilor față de trupul lor. Pentru a obține o înțelegere mult mai clară a ideii de trup azi, în primul capitol al lucrării am trecut în revistă trei concepții reprezentative despre trup și corporalitate – concepția platonice, cea carteziană și cea nietzscheană. Ceea ce am constatat în urma prezentării este că, în primele două concepții filosofice, accentul cade pe ideea de denigrare sau de desconsiderare a trupului pentru a dedica mai mult timp vieții și activității sufletului sau minții, singurele vrednice de valorificat. Or, din această perspectivă, felul în care postmodernitatea gândește și privește trupul se află la antipodul celor două viziuni clasice, deoarece, așa cum vom arăta pe parcursul celorlalte capitole, postmodernul va glorifica trupul prin excelență. Viziunea lui Nietzsche asupra trupului se situează la antipodul platonismului și cartezianismului. Gânditorul german face apologia trupului, susține că filosofie trebuie să fie preocupată de trupul viu, consideră sufletul o funcție a trupului. În capitolul al doilea, pe care l-am intitulat „Redescoperirea trupului în societatea contemporană”, am sistematizat, plecând de la unele analize sociologice, antropologice sau filosofice, cinci premise care explică interesul crescând față de tema trupului la nivelul disciplinelor academice și al practicilor sociale.

Capitolul al doilea conține și un subcapitol dedicat precizărilor terminologice legate de trup și corp, menit să clarifice opțiunea pentru un termen sau altul în discursurile actuale.

Cel de-al treilea capitol, „Trupul în oglinda societății de consum și a postmodernității”, evidențiază care este percepția trupului în societatea de consum și în gândirea postmodernității. Folosindu-ne de observațiile analiștilor societății de consum, am urmărit să arătăm în paginile prezentului capitol cum trupul ajunge în retorica consumeristă un obiect al mântuirii, să explicăm motivul pentru care trupul a devenit pentru individul postmodern o valoare cardinală a societății occidentale actuale și singura

certitudine a vieții sale, să prezentăm legătura dintre emergența individualismului contemporan și favorizarea unui cult hedonist al trupului sau să subliniem că în spatele idealului unui trup performant se află ideea metafizică a depășirii de sine.

„Reflecții despre trup și sexualitate în gândirea lui Michel Foucault” este titlul celui de-al patrulea capitol în care am încercat să expunem succint modul în care gânditorul explică interesul existent față de problema sexualității în societatea modernă. Capitolul este important, și își găsește locul în economia lucrării, întrucât multe din ideile dezvoltate de Foucault au fost preluate de curente precum feminismul sau de mișcările de eliberare sexuală. Foucault afirmă că ultimele trei veacuri nu au stat sub semnul unei reprimări a sexualității, așa cum susțin unii autori, deci nu a existat nici o reprimare a sexualității, ci dimpotrivă o multiplicitate a discursurilor sexuale, ce l-au transformat pe omul modern într-o ființă ce urmărește să obțină plăcere din însăși plăcerea cu care își exprimă dorințele și fanteziile sexuale. Prin ideile sale, Foucault a contribuit la dezincriminarea morală a sexualității în societatea occidentală postmodernă.

În capitolul al cincilea, „Trupul în viziunea medicală și în dezbaterile bioetice”, arătăm, pe baza cercetărilor sociologice, că medicina modernă, prin practica disecției, „inventează” din punct de vedere epistemologic corpul, perceput de acum încolo ca un obiect detașat de persoana care îl întrupează, un material biologic ce poate să fie supus cercetării, analizat bucată cu bucată. Din punct de vedere antropologic, și în raport cu concepțiile tradiționale, medicina modernă instituie o cezură ontologică între om și corpul său. La nivelul percepțiilor sociale, acest fapt va conduce la o depersonalizare a trupului fapt ce-l va determina pe omul modern să se raporteze la corpul său ca la ceva străin de sine. O consecință a acestui mod de reprezentare a trupului este și aceea că în discursul medical ajunge să se vorbească mai mult de vindecarea corpului, în sensul reparării funcțiilor sau organelor sale avariate, decât de vindecarea omului. La rândul lui, corpul se află și în centrul dezbaterilor bioetice întrucât pe de o parte însuși statutul său este pus la îndoială prin aplicarea progreselor tehnologice în domeniul medical. Ceea ce se credea până nu demult a fi „dat” imuabil în privința corpului uman, este privit astăzi ca fiind doar un anumit stadiu al cunoașterii despre corp, depășit însă de noile cercetări sau descoperiri cu privire la posibilitățile corpului. Pe de altă parte, comercializarea organelor, închirierea trupului pentru maternitatea surogat, problema avortului, cercetările

pe celulele stem etc. – sunt câteva dintre problemele actuale ce ridică tot mai multe întrebări etice legate de limita până la care se poate dispune de corpul uman și la care se cer răspunsuri concrete.

În capitolul al șaselea, „Practici ale trupului în societatea postmodernă”, sintetizând mai multe idei exprimate în științele sociale, vrem să oferim o idee a ceea ce a devenit trupul în mentalitatea de astăzi prin expunerea unor aspecte a trei practici ce implică corporalitatea umană. Atât liberalizarea practicilor sexuale, dezincriminarea nudității publice, generalizarea marcajelor corporale, cât și folosirea propriului trup ca materie artistică dovedesc că în viziunea postmodernă trupul este locul plăcerii, al bunăstării, locul predilect al exprimării identității și al căutării de sine, un obiect estetic.

Capitolul șapte, deși succint, expune trei reprezentări sociale negative ale corporalității în lumea de azi. Trupul învins, indezirabil sau incapabil contrastează cu viziunea glorioasă a idealului corporal promovat în mentalul postmodern, de aceea el este sursă a neîmplinirilor, a frustrărilor, a fatalității, a neacceptării sau izolării sociale.

Ultimul capitol al părții I aduce în discuție problema dispariției trupului prin prezentarea succintă, pe de o parte, concepției mișcării transumanistă despre trupul hipertehnicizat, iar, pe de altă parte, a metamorfozelor trupului în mediul virtual.

Partea a II-a a lucrării de față, intitulată „Elemente pentru o teologie a trupului în tradiția și spiritualitatea răsăriteană”, este dezvoltată pe parcursul a cinci capitole și se dorește a fi o prezentare a viziunii antropologiei creștine despre trup prin focalizarea asupra dimensiunii ascetice și duhovnicești a trupului. Capitolul întâi, ce deschide partea a doua a cercetării noastre, poartă titlul „Trupul uman în proiectul antropologic original și în cadrele lumii căzute”. Plecând de la revelația Sfintei Scripturi și apelând la interpretările patristice și la comentariile teologilor contemporani, în cadrul acestui capitol vom reflecta asupra trupului în condiția originală și în starea de după căderea în păcat a protopărinților. Un aspect la care am făcut referire la începutul capitolului este acela că antropologia creștină este holistică. Trupul, creat de Dumnezeu printr-o intervenție personală și atentă, este parte constitutivă a persoanei aduse la existență de către Creator. Grijă pe care Dumnezeu o manifestă în ceea ce privește modelarea trupului din țărână arată că materia din care este alcătuit trupul este bună în sine și că menirea trupului este aceea de a fi un suport al sufletului în viața duhovnicească. Trupul este locaș

al sufletului, nu o închisoare a lui – așa cum profesau platonismul și curente gnostice –, și, din acest punct de vedere, există o comuniune de destin a sufletului și a trupului. Pe de altă parte, caracterul holistic al antropologiei răsăritene este dovedit foarte concret de legătura dintre facultățile sufletești și simțurile trupești. În acest sens, trupul uman sau organe sau funcții ale acestuia au și o deschidere duhovnicească. Cel mai reprezentativ exemplu este inima – organ ambivalent din perspectiva spiritualității răsăritene. Fiziologic vorbind, inima este motorul vieții biologice a omului, dar, mai mult decât atât, din paginile Scripturii și din interpretările patristice reiese rolul inimii de centru prin excelență al vieții religioase și morale. Un alt aspect pe care l-am abordat este cel al trupului căzut. Căderea în păcat atrage cu sine o modificare a stării ontologice a trupului. „Hainele de piele” la care face referire cartea Facerii reprezintă condiția mortalității pe care omul o experiează după izgonirea din rai. Potrivit Părinților Bisericii, prin această expresie trebuie să avem în vedere și afectele care au fost introduse în firea noastră după cădere și care caracterizează viața noastră căzută. Prezentarea reflecțiilor teologice despre afecte este de mare importanță întrucât existența noastră cotidiană și dinamismul vieții noastre spirituale depind foarte mult de modul în care reușim să sublimăm aceste afecte. Acest lucru devine cu atât mai imperativ cu cât societatea contemporană consumistă și hedonistă și-a făcut un program din stimularea și hrănirea afectelor spre plăcere. În finalul capitolului abordăm problema bolilor și a suferințelor trupești și a morții biologice ca efect ultim al păcatului originar.

În capitolul al doilea am subliniat valoarea pe care Fiul lui Dumnezeu o acordă, prin întruparea Sa din femeie, trupului omenesc. Aceasta valoare rezultă din faptul că Fiul cel Veșnic al lui Dumnezeu îmbracă condiția umană cu toate slăbiciunile firii de pe urma păcatului, fără a lua însă și păcatul. Firea umană asumată în Persoana lui Iisus Hristos este nu numai restaurată sau vindecată prin actul întrupării, ci este ridicată la un grad de perfecțiune pe care nu l-a avut înainte. Prin întruparea lui Hristos, firea umană enipostaziată în Subiectul divin este îndumnezeită, iar această îndumnezeire culminează cu Învierea și înălțarea lui Iisus Hristos cu trupul la cer. Pe de altă parte, importanța și valoarea trupului omenesc este evidențiată de rolul pe care trupul omenesc l-a avut în activitatea mântuitoare a lui Iisus Hristos. Hristos a realizat mântuirea noastră în și prin trupul său, arătându-ne că și noi trebuie să ne mântuim sau să fim îndumnezeiți cu

întreaga noastră persoană. În egală măsură, în învierea și înălțarea lui Hristos cu trupul pnevmatizat la cer ni se descoperă destinul veșnic al trupului omului care se poate uni cu Dumnezeu și cu trupul său.

În capitolul al treilea ne-am îndreptat atenția asupra responsabilității morale a omului pentru trupul său. În primul subcapitol am surprins faptul că, deși are un caracter unitar, responsabilitatea morală a omului față de trup se exprimă în mod diferit în raport cu fiecare Persoană treimică. Am subliniat că responsabilitatea față de Dumnezeu-Tatăl stă în aceea că El a arătat în crearea și modelarea trupului uman din țărână o atenție și grijă aparte pentru a face din trup un suport moral al sufletului. Împlinirea acestei responsabilități omul o realizează prin (supra)veghearea ca trupul său să fie mereu apt pentru a susține sufletul în viața duhovnicească. Am arătat apoi că responsabilitatea în raport cu Dumnezeu-Fiul decurge din valoarea deosebită pe care Fiului lui Dumnezeu o acordă trupului omenesc prin întruparea Sa. Omul devine responsabil pentru roadele lucrării mântuitoare pe care Hristos o realizează în trupul său. Faptul că Hristos prin întruparea sa îndumnezeiește trupul omenesc, sfințindu-l și dându-i vocația de Templu al lui Dumnezeu este la fel o responsabilitate pentru ființa umană, pe care aceasta din urmă o duce la îndeplinire prin viața sa de sfințenie în trup. În sfârșit, există o responsabilitatea a omului și față de Duhul Sfânt, întrucât în viața Bisericii El este cel care revarsă asupra noastră în Tainele Sfinte harul lui Dumnezeu, întărindu-ne și sfințindu-ne permanent, cu condiția conclucrării noastre cu acest har. Am evidențiat astfel că suntem răspunzători pentru reînnoirea ființei noastre și a simțurilor noastre prin Taine și pentru faptul că prin incorporarea noastră în trupul Bisericii trupul nostru se descoperă ca templu în care sălășluiește Duhul lui Dumnezeu. În al doilea subcapitol ne-am propus să arătăm că omul se face responsabil pentru trupul său în fața conștiinței sale, întrucât prin revelația divină acesta cunoaște menirea dată de Dumnezeu trupului uman. Am accentuat, dezvoltând o idee a Pr. Stăniloae, că, față de sine, responsabilitatea omului rezidă în aceea de a face ca trupul său să participe constant la subiectivitatea omului. Aceasta înseamnă a nu face din grija față de nevoile trupului un scop în sine, situație în care trupul pierde caracterul său subiectiv, personal. Alături de aceasta, am mai evidențiat că responsabilitatea persoanei față de trup mai include necesitatea trăirii unei vieți în curăție sufletească și trupească prin cultivarea virtuților fecioriei și castității, păstrarea unui echilibru în ceea ce privește

nevoile îngrijirii biologice a trupului, responsabilitatea legată de menținerea sănătății și integrității corporale. În ultimă instanță, am remarcat faptul că omul răspunde pentru starea în care va fi găsit trupul său la înviere.

Următorul capitol, al patrulea, se axează pe evidențierea importanței participării trupului în viața cultico-sacramentală a Bisericii și în lucrarea spirituală, sub forma ascezei trupești. Lectura atentă a rânduielilor Sfintelor Taine, a conținutului rugăciunilor ce se citesc de către preotul slujitor precum și a gesturilor liturgice săvârșite de acesta din urmă, scot în evidență importanța trupului pentru primirea Sfintelor Taine. La viața în Hristos omul trebuie să participe cu întreaga sa ființă, de aceea harul lui Dumnezeu care îl cuprinde îi reînnoiește atât sufletul cât și trupul. Nedespărțit de Taine, cultul Bisericii are un evident caracter material ce subliniază rolul important al trupului în trăirea și exprimarea credinței. În cult, rugăciunea sufletului este însoțită de mișcările și gesturile trupului, este articulată prin limbajul specific al trupului, iar toate cele cinci simțuri ale omului sunt implicate și înduhovnicite în atmosfera liturgică. În cult trupul devine epifanie. Pe de altă parte, viața liturgică și sacramentală a Bisericii nu poate fi înțeleasă înafara dimensiunii ascetice. Asceza este o dimensiune intrinsecă a vieții creștine. Cine spune creștinism, spune și asceză. De aceea, în al doilea subcapitol am insistat cu precădere asupra necesității și rolului ascezei trupești în viața spirituală. Scopul ascezei trupești nu este mortificarea sau anularea trupului, ci a poftelor iraționale ce au pus stăpânire pe om, și reechilibrarea ierarhiei dintre suflet și trup. Așa cum afirmă teologul Sergiu Bulgakov, asceza ucide carnea pe a face să se arate/manifeste trupul. La rândul lor, scriitorii patristici și autorii filocalici au arătat că asceza trupească este mijloc de creștere spirituală. Prin asceza trupească, creștinul face loc lucrării sufletului, iar, în tot acest timp, trupul devine suport al vieții sufletești. În acest sens asceza trupească restabilește raportul inițial dintre suflet și trup. Însă deopotrivă prin nevoința trupească omul se unește și ajunge la o cunoaștere mai deplină a lui Dumnezeu, pentru că simțurile sale trupești se înduhovnesc și omul experiează harul lui Dumnezeu în însuși trupul său.

Capitolul final al părții a doua abordează subiectul condiției trupului uman înviat în Împărăția lui Dumnezeu. Am arătat că în paginile Noului Testament ne sunt oferite câteva precizări legate de forma trupurilor înviate. Mântuitorul Iisus Hristos vorbește de strălucirea, de slava de care se vor împărtăși dreptii în Împărăția Tatălui, iar Apostolul

Pavel prezintă câteva caracteristici esențiale ale trupului înviat. Pe de altă parte, am arătat că tradiția răsăriteană a citit evenimentul de pe Tabor în cheie eshatologică, în sensul că acest eveniment ne revelează chipul omului transfigurat și deificat, starea trupului înduhovnicit. În ceea ce privește sfintele moaște am observat faptul că în realitatea lor avem o prefigurare a incoruptibilității pe care o va primi trupul după înviere, iar legat de reprezentarea chipului și trupului sfinților în icoană am reliefat ideea că icoana ne revelează trupul înduhovnicit, pnevmatizat, plin de slavă, trupul transfigurat al Împărăției.

Concluziile finale ale lucrării sintetizează principalele idei care se degajă din demersul nostru științific.